

De ongelijke basisschool

Paul Jungbluth

Korte samenvatting onderzoek

N.a.v. afronding onderzoeksrapport en presentaties op ORD 2003

Verschijnt bij ITS in Nijmegen eind mei/begin juni

Hoofdconclusies:

- I. De strijd tegen segregatie in het basisonderwijs is nadrukkelijk niet hetzelfde als die tegen kansongelijkheid.
Immers: segregatie verklaart vooralsnog maar een klein gedeelte van de prestatie-ongelijkheid. Op scholen met overwegend kansrijke scholen zijn de prestaties van de kansarmen bovendien maar betrekkelijk beter.
En: het gros van de kansarme leerlingen zit niet op scholen met overwegend kansarme leerlingen.
- II. Segregatie gaat gepaard met enerzijds verdere privilegiëring van de kansrijke en deprivatie van kansarme leerlingen. De segregatie zet zich namelijk voort in leerplan, teams en schoolklimaat. Naarmate dat proces verder vordert zal ook de kansongelijkheid verder uit elkaar groeien met niet te compenseren kwaliteitsverschillen als gevolg.
- III. Kansongelijkheid komt binnenschools vooral tot stand via aanpassing van het aanbodniveau aan veronderstelde capaciteiten van leerlingen. Leerkrachten in de top van het basisonderwijs hebben grote vrijheid om met zulke niveaus te variëren. In de praktijk blijken ze daarin de sociaal-etnische achtergrond van leerlingen te verdisconteren. Deze vaak als 'innovatief' beleefde strategie verklaart enerzijds grotendeels de sociaal-etnische prestatieverschillen op de CITO-eindtoets en voegt daar anderzijds effectiviteitsverschillen tussen scholen aan toe die slechts te herleiden zijn tot de toevallige prestatiegerichtheid van de betrokken leerkrachten.
- IV. Verschillen in prestatiegerichtheid in de bovenbouw van het basisonderwijs lijken eerder een uitvloeisel van vanzelfsprekende reacties op de achtergronden van het publiek dan bewust gekozen strategieën die ook gebruikt worden in de P.R. van de scholen. Ze worden evenmin

herkend als logische vervolgstap op kansenbevorderende maatregelen in de onderbouw.

Het verhuizen van de regiefunctie in het gelijke kansenbeleid van landelijk naar stedelijk niveau heeft evenmin erin geresulteerd dat er met scholen afspraken zijn gemaakt om door grotere prestatiegerichtheid meer gelijke kansen te realiseren.

Toelichting:

Het onderzoek is uitgevoerd in het BOPO-programma van de MaGW van NWO (Projectnr. 411-21-402).

De algemene onderzoeksvraag, zoals opgenomen in het onderzoeksplan uit 1999 dat ten grondslag ligt aan dit onderzoek, wordt in vier beschrijvende en verkennende deelvragen uiteengelegd:

- A. Hoe is feitelijk de verdeling van onderscheiden categorieën leerlingen* over de scholen, eventueel dependances?
- B. Welke formele* en informele (*) verschillen in onderwijsaanbod treden er op in binnenschoolse en in tussenschoolse termen en hoe zijn die gerelateerd aan A?
- C. Welke configuraties van formele en informele verschillen in onderwijsaanbod blijken gerelateerd aan verschillen in individuele onderwijseffectiviteit* en in effectiviteit op schoolniveau*?
- D. Welke varianten van inmenging door het lokale beleid doen zich op onderscheiden locaties voor wat betreft de verdeling van leerlingen over scholen, de verdeling van aanvullende budgetten, het definiëren van wenselijke eindtermen en wat betreft het in scholen verzorgde onderwijsaanbod?

Aan het onderzoek is meegewerkt door 44 basisscholen die gestratificeerd zijn gekozen uit het bestand van de PRIMA-cohortonderzoek. Daarnaast hebben 64 leerkrachten meegewerkt. Informatie over het aanbodniveau van het onderwijs is verkregen over 149 subgroepen leerlingen: kopgroep-leerlingen, middengroep-leerlingen en staartgroep-leerlingen in de klassen 6 en 8.

Op leerlingniveau:

Statusgegevens over de positie in de klas: 798 leerlingen.

Achtergrondkenmerken van 1577 leerlingen uit schooljaar 2002, waaronder van 511 leerlingen ook CITO-eindtoets-scores.

Complete leerlingprofielen zijn alsnog ingevuld over 401 leerlingen

Bevindingen en Overwegingen:

Ad I

Kritische bestudering van de mate waarin prestaties van leerlingen worden verklaard door gemiddelde achtergrondkenmerken van het publiek (alleen zulke invloeden zijn invloeden van segregatie) laten zien dat die variantie relatief beperkt is. Mogelijke invloeden (via verborgen leerplan) op politiek-maatschappelijke opvattingen van leerlingen kennen we niet. Daarom is het gevaarlijk om de aandacht van kansongelijkheid te verleggen naar segregatie. Misschien verergert segregatie wel de kansongelijkheid enigszins, in geen geval komt er kansengelijkheid als segregatie zou zijn uitgebannen.

Ad II

Segregatie resulteert in concentratie van allerlei soorten problemen bij 'maatschappelijke brandpuntscholen': frequente schoolwisselaars, gedragsstoornissen, moeilijke aanspreekbaarheid, zorgbreedteleerlingen, toetsongeschikte leerlingen.

Het resulteert (vermoedelijk; wel tendens maar niet significant) in kwaliteitsverschillen in teams en geconcentreerde lesuitval.

Het resulteert in grote sociale distantie tussen leerkrachten en ouders, afstand tussen leerkrachten en bestuur, lage sociale cohesie onder de bij de school betrokkenen en het omgekeerde van dat alles bij van problemen relatief gevrijwaarde elite-scholen.

Daarom moet segregatie worden bestreden, waarschijnlijk door forse kwaliteitsinjecties in de betrokken teams en hun professionele inbedding en ondersteuning.

Ad III

Leerkrachten bieden onderwijsinhouden selectief, aan dan wel met vooraf duidelijke verwachtingen van de effectiviteit van dat aanbod. Dat gebeurt in voor subgroepen gedifferentieerde vorm. Het is gerelateerd aan hun indruk van de sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen. Aanbodniveau blijkt een goed te meten factor tussen leerkrachtverwachting en leerlingprestatie: het lijkt de belangrijke sleutelvariabele in de self-fulfilling prophecy.

Sociaal-etnische achtergrond wordt door de leerkrachten aantoonbaar steeds opnieuw verdisconteerd:

- tussen non-verbale intelligentie en door de leerkrachten verondersteld talent;
- tussen verondersteld talent en daaruit afgeleide schoolkeuze in het VO;

- tussen veronderstelde VO-keuze en aangeboden onderwijsniveau in de kernvakken;
- tussen CITO-score en vervolgdadvies, steeds in het nadeel van de kansarmen en voordeel van de kansrijken.

Deze niet-meritocratische grondhouding of variant van standenonderwijs pakt extra nadelig uit in een context waarin de proportie kansrijke leerlingen daalt en de proportie kansarmen stijgt. Een intense campagne zou juist nodig zijn om grote groepen kansarme leerlingen (zowel allochtonen als autochtonen) gereed te maken voor doorstroming.

Ad IV

Ook al voeren scholen al decennia onderwijsstimulerings-, onderwijsvoor-rangs-, onderwijsachterstands- en onderwijskansenbeleid, er zijn – ook daar waar basisscholen in de onderbouw intensieve programma's uitvoeren voor verbetering van startcondities – geen voorbeelden van gericht school-beleid ter vermindering van ongelijke verwachtingen, ongelijk aanbod en ongelijke doorstroming door verhoogde prestatiedruk en –verbetering in de kernvakken. Het is de vraag of de problemdiagnose van het kansenbeleid wel voldeed.

Evenmin zijn er aanwijzingen dat het stedelijk beleid resulteert in afspra-ken met scholen voor maximale prestatiebevordering bij traditioneel kans-arme groepen.

Voor meer informatie:

Paul Jungbluth

p.jungbluth@its.kun.nl

Telefoonnummer: 06 444 000 65

b.g.g. Babette Arends: 024 – 3653510